УДК 378.147
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863.3/20.167531

Ірина ТОЛМАЧОВА,
кандидат педагогічних наук, доцент,
професор кафедри педагогіки, психології та менеджменту
КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна
академія» Харківської обласної ради
(Харків, Україна) irina.tolmacheva@gmail.com

Валерія БАХМУТСЬКА,
студентка 6-го курсу психолого-педагогічного факультету
КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна
академія» Харківської обласної ради
(Харків, Україна) valerka1miller@gmail.com

ПЕДАГОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ

У статті на основі аналізу наукових джерел висвітлено теоретичні положення, що розкривають педагогічні аспекти інформаційно-комунікаційної компетентності вчителя. Проаналізовано різні підходи до розуміння суті цієї компетентності, охарактеризовано її структуру, рівні, функції, прояви. Реалізація вчителем цієї компетентності є одним із чинників забезпечення ефективності Концепції «Нова школа. Простір освітніх можливостей».

Ключові слова: *навчально-професійна підготовка, учитель, компетентнісний підхід, інформаційно-комунікаційна компетентність.*

Iryna TOLMACHOVA,
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Professor of the Department of Pedagogy, Psychology and Management
Municipal Institution "Kharkiv Humanitarian and Pedagogical
Academy" of Kharkiv Regional Council
(Kharkiv, Ukraine) irina.tolmacheva@gmail.com

Valeriia BAKHMUTSKA,
student of the 6th year of psychology-pedagogical faculty
Municipal Institution "Kharkiv Humanitarian and Pedagogical
Academy" of Kharkiv Regional Council
(Kharkiv, Ukraine) valerka1miller@gmail.com

PEDAGOGICAL CHARACTERISTICS OF INFORMATION AND COMMUNICATION COMPETENCE OF TEACHER

All innovations, mentioned in the Concept "New School. The Space of Educational Opportunities", require from a modern teacher to motivate and experience the effective use of information and communication technologies in their professional activities. The importance of the implementation of a competent approach at all levels of education actualizes the further comprehensive study of the essence of pedagogical features of information and communication competence and the holistic process of its formation for future teachers.

In the article on the basis of the analysis of scientific sources are covered the theoretical positions that reveal the pedagogical aspects of the teacher's information and communication competence. Different approaches are analyzed to understand the essence of this competence, and are also characterized its structure, levels, functions, manifestations.

The researchers consider the information and communication competence of the teacher as the ability to apply appropriate technologies in the educational process and everyday life; rational use of the computer in the process of solving professional tasks related to the processing of information, its search, systematization, storage, presentation and transmission; build information models and explore them. As a result of the analysis of scientific research, it was discovered that in modern scientific circulation there is no single term for the teacher's professional competence in the field of information and communication technologies, and understanding of its essence is also unclear.

Researchers propose to allocate the following levels of information and communication competence of the teacher: a basic, that contains three components: social, informational and technological; integral, consisting of two components: pedagogical and managerial competence.

Scientists have identified the following components of the information and communication competence of the teacher: motivational-value, organizational-content, cognitive-operational, person-reflexive. Also, scientists distinguish and characterize the cognitive, educational, communicative, adaptive, normative, evaluation, interactive and coordinating functions of this competence.

Among the manifestations of this competence, the modern teacher should include: taking into account the tasks and specifics of the subject, the level of preparation of the class, the age of students, the stage of studying the topic for the effective use of ICT, the creation of educational materials using digital resources, etc..

Thus, the information and communication competence of the teacher is a pedagogical phenomenon, aimed at ensuring the efficiency of the educational process in the context of the Concept "New School. The Space of Educational Opportunities". Successful implementation of teachers of information and communication competence in the educational process is possible only as a result of a specially organized work on its formation during the training and professional training in Institution of Higher Education.

Key words: *vocational training, teacher, competent approach, information and communication competence.*

Постановка проблеми. У Концепції «Нова школа. Простір освітніх можливостей» закладено компетентнісний підхід до навчання, що ґрунтується на формуванні в школярів компетентностей, необхідних для успішної самореалізації в суспільстві. До таких характеристик віднесено й цифрову грамотність та інформаційно-комунікаційну компетентність (ІК-компетентність) (Концепція, 2016: 8).

Автори Концепції вбачають наскрізне застосування інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ) в освітньому процесі й управлінні закладами освіти й системою освіти дієвим інструментом забезпечення успіху нової української школи. Вони зазначають, що запровадження ІКТ в освітній галузі має перейти від одноразових проектів у системний процес, який охоплює всі види діяльності.

Вирішення цієї проблеми актуалізує завдання усвідомленого успішного використання ІКТ в педагогічній діяльності вчителями нової української школи. Це передбачає подальше здійснення наукових розвідок, спрямованих на пошук ефективних шляхів оволодіння майбутніми вчителями ІК-компетентністю в ході навчально-професійної підготовки в ЗВО відповідно до наявних викликів.

Аналіз досліджень. У наукових працях останніх років відображено перехід до інформаційного суспільства, інтеграцію української освіти в загальноєвропейську систему освіти, що зумовило необхідність підготовки кваліфікованих і компетентних фахівців у сфері ІКТ.

Проблема ІК-компетентності вчителя представлена широким колом питань. Усі новації, зазначені в Концепції «Нова школа. Простір освітніх можливостей», потребують від сучасного вчителя вмотивованості та досвіду ефективного використання ІКТ у професійній діяльності.

Важливість реалізації компетентнісного підходу на всіх рівнях освіти актуалізує подальше комплексне вивчення суті педагогічних ознак ІК-компетентності та цілісного процесу її формування в майбутніх учителів.

Питання формування інформаційно-комунікаційної компетентності в майбутніх педагогів висвітлене в роботах Г. Лаврентьєвої, Р. Моцика, О. Нікулочкіної, Л. Пєтухової, О. Суховірського, Л. Ситнікової, О. Шиман та інших. У різних аспектах воно розглянуте в працях Н. Бібік, Л. Ващенко, О. Локшиної, О. Овчарук.

Для того, щоб сформувати в учнів ІК-компетентність, потрібен учитель, який сам достатньою мірою має сформовані компетентності в галузі ІКТ. Відповідно до змін, які передбачені в ході навчально-професійної підготовки майбутніх учителів, студенти повинні навчатися за новими освітніми програмами, із запровадженням якісно нових підходів до форм і методів навчання.

Мета статті – на основі аналізу наукових джерел надати педагогічну характеристику ІК-компетентності вчителя.

Виклад основного матеріалу. Компетентнісний підхід у системі освіти став предметом наукових досліджень В. Байденка, Н. Бібік, Г. Головань, І. Зимньої, О. Овчарук, О. Пометун, С. Савченко й інших.

На думку О. Пометун, під поняттям «компетентнісний підхід» слід розуміти «спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток ключових (базових, основних), загальногалузевих і предметних компетентностей особистості» (Компетентнісний підхід, 2004: 64).

Компетентнісний підхід, на відміну від традиційного підходу, передбачає не лише набуття знань, умінь і навичок, а й розвиток і формування в студентів здатності до практичної діяльності та творчого застосування набутих знань у різних ситуаціях, формуючи у випускника готовність до успішної діяльності в реальному житті.

Компетенцію характеризують як суспільно визнаний рівень знань, умінь, навичок, ставлень

у певній сфері діяльності людини (Педагогіка, 2017: 134). Компетентність – динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність (Педагогіка, 2017: 134).

Дослідники вважають, що основна різниця між поняттями «компетенція» і «компетентність» полягає в тому, що перше визначається державою, певними установами чи окремими особами, які організовують той чи інший вид діяльності, а друге набувається в процесі оволодіння знаннями, уміннями, навичками й указує на здатність і нахил індивіда до виконання певного виду діяльності (Свірчук, 2008: 118).

Ученими запропоновано виділяти групи компетентностей, серед яких важливе місце посідають ключові, тобто надпредметні (міжпредметні) компетентності. Однією з ключових компетентностей визнано інформаційно-комунікаційну.

Аналіз теоретичних джерел дозволив з'ясувати суть ІК-компетентності вчителя. На думку Н. Пахотіної, інформаційно-комунікаційна компетентність – це здатність педагога вирішувати професійні завдання з використанням сучасних засобів і методів, упевнене використання комп'ютерів для збирання, зберігання, виробництва й обміну інформацією в навчанні, дослідженнях, роботі та дозвіллі (Пахотіна, 2008: 8).

І. Молодоженя характеризує інформаційно-комунікаційно-технологічну компетентність як властивість педагога, який компетентно, тобто цілеспрямовано й самостійно, зі знанням вимог до професійної діяльності в умовах інформатизації освітнього простору та своїх можливостей і обмежень здатен застосовувати ІКТ у процесі навчання, виховання, методичної й дослідницької діяльності та власної неперервної професійної педагогічної діяльності; на основі аналізу педагогічних ситуацій може бачити й формулювати педагогічні завдання та знаходити оптимальні способи їх розв'язання з максимальним використанням можливостей ІКТ (Молодоженя, 2012).

О. Овчарук розуміє інформаційно-комунікаційну компетентність як здатність застосовувати ІКТ у навчанні та повсякденному житті; раціональне використання комп'ютера й комп'ютерних засобів у процесі розв'язування завдань, пов'язаних з опрацюванням інформації, її пошуком, систематизацією, зберіганням, поданням і передаванням; здатність будувати інформаційні моделі й досліджувати їх за допомогою засобів ІКТ (Компетентнісний підхід, 2004).

Отже, дослідники визначають ІК-компетентність як здатність педагога застосовувати, використовувати ІКТ (О. Овчарук), здатність учителя до самостійного та цілеспрямованого використання ІКТ у процесі навчання (І. Молодоженя), ототожнюють її з умінням вирішувати професійні завдання (Н. Пахотіна).

У результаті аналізу теоретичних джерел можна виділити спільну характеристику в розумінні дослідниками поняття «інформаційно-комунікаційна компетентність» – це вміння, здатність, властивість учителя розв'язувати професійні завдання з використанням ІКТ.

Зазначимо, що в науковій літературі поряд із поняттям «інформаційно-комунікаційна компетентність» трапляються поняття «інформаційна грамотність», «цифрова грамотність», «інформаційна компетентність», «комп'ютерна грамотність», «інформаційна культура», «інформаційно-комунікаційно-технологічна компетентність». Можна констатувати, що в сучасному науковому обігу немає єдиного терміна для характеристики професійної компетентності вчителя у сфері ІКТ, а розуміння її суті теж не є однозначним.

Розкриття суті ІК-компетентності передбачає розгляд її структури. М. Головань виділив основні компоненти ІК-компетентності (Головань, 2007: 319):

– мотиваційно-ціннісний компонент являє собою сукупність таких мотивів, як зацікавленість в інформатиці й інформаційно-комунікаційних технологіях, схильність до педагогічної діяльності, усвідомлення мотивів і мети цієї діяльності. Він спрямований на активізацію пізнавальної діяльності студентів і розвиток позитивної мотивації до навчання;

– організаційно-змістовий компонент містить сукупність теоретичних знань і пізнавальної активності, необхідних для здійснення процесу навчання та педагогічної діяльності. Цей компонент лежить в основі побудови моделі навчання, яка базується на теоретичних відомостях, прийомах, методах вирішення різноманітних задач прикладного характеру. Характеристиками цього компонента є такі: повнота, глибина, узагальненість знань з ІКТ, орієнтованих на доповнення до дисциплін гуманітарного та соціально-економічного, природничо-наукового, професійно-практичного циклів;

– когнітивно-операційний компонент указує на ступінь засвоєння ІКТ і науково-методологічних основ їх використання в професійній діяльності вчителя інформатики. Цей компонент має такі характеристики: системність, оперативність, мобільність знань, уміння засвоювати зна-

Таблиця 1

Структура ІК-компетентності вчителя

№ з/п	Назва компонента	Характеристики компонента	Функції компонента	Автори
1.	Мотиваційно-ціннісний	Усвідомлення особистістю знань з інформатики й ІКТ, їх ґрунтовність і здатність до використання на практиці	Координаційна, адаптивна	М. Головань, Ю. Татур
2.	Організаційно-змістовий	Повнота, глибина, узагальненість знань з ІКТ, орієнтованих на доповнення до дисциплін гуманітарного та соціально-економічного, природничо-наукового, професійно-практичного циклів	Освітня, пізнавальна	Ю. Татур
3.	Когнітивно-операційний	Системність, оперативність, мобільність знань, уміння засвоювати знання, використання цих знань під час розв'язання професійних задач	Результативна	М. Головань, Ю. Татур
4.	Особистісно-рефлексивний	Самооцінка та здійснення рефлексії власної діяльності	Оціночна, інтерактивна	М. Головань

ння з інформатики й інформаційно-комунікаційних технологій, використання цих знань під час розв'язання професійних задач;

– особистісно-рефлексивний компонент полягає в наявності в майбутнього вчителя власного стилю, здатності оцінювати власну діяльність і її результати, проектувати умови самоосвіти, поглиблювати знання з інформатики й інформаційно-комунікаційних технологій, усвідомлювати власну значущість у колективі та самореалізовуватися у фаховій діяльності через засоби ІКТ. Основними характеристиками цього компонента є самооцінка та проведення рефлексії власної діяльності.

Зазначені структурні компоненти взаємопов'язані між собою, взаємозалежні, кожен продуктивний лише за наявності інших, які в сукупності утворюють єдине ціле.

В. Браздейкіс виділяє два рівні ІК-компетентності педагога: базовий та інтегральний (Brazdeikis, 2008). Базова ІК-компетентність, на думку автора, містить три компоненти: соціальний (знання етичних і юридичних норм використання ІКТ в освітніх закладах і їх дотримання), інформаційний (практичне застосування інформаційних навичок з урахуванням специфіки дисципліни) і технологічний (здатність безпосередньо вимальовувати ІКТ-ресурси).

Інтегральна інформаційно-комунікаційна компетентність складається з двох компонентів: педагогічна компетентність (застування ІКТ у навчальному процесі та розвиток комп'ютерної грамотності студентів) і управлінська (здатність аналізувати та планувати освітні процеси з використанням ІКТ) (Brazdeikis, 2008).

Важливою характеристикою ІК-компетентності є її функції. Вивченням цього питання займалися С. Гармаш, М. Головань, Ю. Татур. На думку дослідників, пізнавальна функція ІК-компетентності спрямована на систематизацію знань, на пізнання й самопізнання людиною самої себе; освітня полягає в засвоєнні знань із інформатики та її розділів, в оволодінні методами та технологіями розв'язування задач прикладного характеру та використанні цих знань на практиці; адаптивна дозволяє адаптуватися до умов життя та діяльності в інформаційному суспільстві; нормативна проявляється системою моральних і юридичних норм і вимог в інформаційному суспільстві; оціночна передбачає вміння орієнтуватися в потоках різноманітної інформації, виявляти й відбирати відому та нову, оцінювати значиму та другорядну; інтерактивна спрямована на активну самостійну та творчу роботу людини, що призводить до саморозвитку й самореалізації; координаційна полягає в необхідності володіти знаннями з інформатики й ІКТ.

Результати аналізу поглядів науковців на структуру ІК-компетентності вчителя та її функції представлені в табл. 1.

Вітчизняні фахівці (Н. Бібік, Л. Ващенко, О. Локшина, О. Овчарук та інші) виокремлюють такі прояви ІК-компетентності: здатність до доцільного застосування ІКТ у навчанні й повсякденному житті; раціональне використання комп'ютера та комп'ютерних засобів для опрацювання інформації, її пошуку, систематизації, подання, зберігання; здатність будувати моделі різноманітних явищ і досліджувати їх за допомогою ІКТ; уміння оцінювати процес і результат професійної діяльності із застосуванням інформаційних технологій (Компетентнісний підхід, 2004). Безперечно, до проявів ІК-компетентності сучасного вчителя необхідно віднести й урахування завдань і специфіки навчального

предмета, рівня підготовки класу, віку школярів, етапу вивчення теми задля ефективного використання ІКТ, створення навчальних матеріалів із використанням цифрових ресурсів тощо.

УспішнареалізаціявчителямиІК-компетентності в освітньому процесі можлива лише в результаті спеціально організованої роботи з її формування в ході навчально-професійної підготовки в ЗВО. На думку С. Колісніченко, першочерговими завданнями на шляху формування ІК-компетентності учасників педагогічного процесу й інформаційно-навчального середовища є такі: модернізація змісту й технологій навчання; досягнення необхідної професійної кваліфікації кадрів; створення системи методичної підтримки навчання в умовах інформатизації освітнього процесу; постійне розширення інформаційного простору; забезпечення якості стандартизації та сертифікації засобів ІКТ в освіті; забезпечення доступності електронних засобів навчання для всіх учасників освітнього процесу (Колісніченко, 2014).

Висновки. У сучасних умовах розвитку інформаційного суспільства відбувається цілеспрямована інформатизація загальної середньої освіти в Україні. Ця тенденція зумовлює володіння вчителем ІК-компетентністю та її реалізацію в освітньому процесі.

Дослідниками виявлено суть інформаційно-комунікаційної компетентності вчителя, схарактеризовано її структуру, рівні, функції, прояви. Отже, ІК-компетентність учителя – це педагогічне явище, спрямоване на забезпечення ефективності освітнього процесу в умовах реалізації Концепції «Нова школа. Простір освітніх можливостей».

Проведене дослідження не претендує на повноту та вичерпність розгляду досліджуваної проблеми. Подальшого наукового аналізу потребують питання реалізації наступності та неперервності процесу вдосконалення навчально-професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до оволодіння ІК-компетентністю на всіх освітньо-кваліфікаційних рівнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гармаш С. Інформаційна компетентність як запорука ефективності самостійної роботи студентів. Наукові праці ДонНТУ. Серія: «Педагогіка, психологія і соціологія». 2014. № 1 (15). Ч. 2. С. 41–45.
2. Головань М. Інформатична компетентність як об'єкт педагогічного дослідження. Проблеми інженерно-педагогічної освіти: зб. наук. праць / Українська інженерно-педагогічна академія. Харків, 2007. № 16. С. 314–324.
3. Колісніченко С. Інформаційно-комунікативна компетентність учителя історії. URL : http://osvita.ua/school/lessons_summary/administration/41460/ (дата звернення: 04.07.2018).
4. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / за заг. ред. О. Овчарук. Київ: «К.І.С.», 2004. 112 с.
5. Концепція «Нова школа. Простір освітніх можливостей». URL: http://kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/Anonces/2016/nova_shkola_proekt.pdf (дата звернення: 04.07.2018).
6. Молодоженя І. ІКТ як умова формування інноваційної компетенції. URL: http://molirina74.blogspot.com/2012/02/blog-post_6615.html (дата звернення: 04.07.2018).
7. Пахотіна П. Формування інформаційно-комунікаційної компетентності майбутніх фахівців з аграрних спеціальностей: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Інститут вищої освіти АПН України. Київ, 2008, 20 с.
8. Педагогіка: словник термінів і понять / уклад.: Г. Пономарьова, І. Толмачова. Харків: ТОВ «ДІСА ПЛЮС», 2017. 148 с.
9. Свірчук Т. Поняття компетентності та компетенції у працях сучасних педагогів та лінгводидактів. Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії: зб. наук. пр. Рівненського державного гуманітарного університету. Рівне, 2008. Вип. 16. С. 115–122.
10. Brazdeikis V. The educators'competence of applying the information and communication technologies and its evaluation strategies. Summary of dissertation. Kaunas. URL: http://formamente.guideassociation.org/wpcontent/uploads/2008_3_4_Palmira_Juceviciene.pdf (дата звернення: 04.07.2018).

REFERENCES

1. Harmash S. Informatsiina kompetentnist yak zaporuka efektyvnosti samostiinoyi roboty studentiv // Naukovi pratsi DonNTU. Seriia: "Pedahohika, psykholohiia i sotsiolohiia". 2014. № 1 (15). Ch. 2. S. 41–45 [in Ukrainian].
2. Holovan M. Informatychna kompetentnist yak obiekt pedahohichnoho doslidzhennia // Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity: zb. nauk. prats / Ukrainska inzhenerno-pedahohichna akademiia. Kharkiv, 2007. № 16. S. 314–324. [in Ukrainian]
3. Kolisnichenko S. Informatsiino-komunikatyvna kompetentnist uchytelia istorii. URL : http://osvita.ua/school/lessons_summary/administration/41460/ (data zvernennia: 04.07.2018) [in Ukrainian]
4. Kompetentnisnyi pidkhid u suchasnii osviti: svitovyi dosvid ta ukrainski perspektyvy: Biblioteka z osvitnoi polityky/ pid zah. red. O. V. Ovcharuk. Kyiv: "K.I.S. ", 2004. 112 s. [in Ukrainian]
5. Kontseptsiia "Nova shkola. Prostir osvitnikh mozhlyvostei". URL: http://kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/Anonces/2016/nova_shkola_proekt.pdf (data zvernennia: 04.07.2018) [in Ukrainian]

6. Molodozhenia I. IKT yak umova formuvannia innovatsiinoi kompetentsii. URL: http://molirina74.blogspot.com/2012/02/blog-post_6615.html (data zvernennia: 04.07.2018) [in Ukrainian]

7. Pakhotina P. Formuvannia informatsiino-komunikatsiinoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv z ahrarnykh spetsialnostei: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04 / Instytut vyshchoi osvity APN Ukrainy. Kyiv, 2008, 20 s. [in Ukrainian]

8. Pedahohika: slovnyk terminiv i poniat / uklad.: H. Ponomarova, I. Tolmachova. Kharkiv: TOV "DISA PLIuS", 2017. 148 s. [in Ukrainian]

9. Svirchuk T. Poniattia kompetentnosti ta kompetentsii u pratsiakh suchasnykh pedahohiv ta linhvodydaktiv // Aktualni problemy suchasnoi filolohii. Movoznavchi studii: zb. nauk. pr. Rivnenskoho derzhavnoho humanitarnoho universytetu. Rivne, 2008. Vyp. 16. S. 115–122 [in Ukrainian]

10. Brazdeikis V. The educators'competence of applying the information and communication technologies and its evaluation strategies. Summary of dissertation. Kaunas. URL: http://formamente.guideassociation.org/wpcontent/uploads/2008_3_4_Palmira_Juceviciene.pdf (data zvernennia: 04.07.2018).